

5. Паранько Р. На шляху до Марка Аврелія. *Аврелій Марк. Наодинці з собою*. Львів : Априорі, 2002. С. 3–22.
6. Робертсон Д. Марк Аврелій. Імператор-стоїк. Київ : Наш Формат, 2025. 208 с.
7. Робертсон Д. Мислити як римський імператор. Стоїчна філософія Марка Аврелія. Харків : Vivat, 2025. 280 с.

Степан ВАСИЛИШИН

*Кандидат історичних наук,
начальник Гуманітарного відділу Копичинецької міської ради,
вчитель історії Ліцею с. Гадинківці
Копичинецької міської ради Чортківського району
Тернопільської області
stopiks@ukr.net*

АДАПТАЦІЯ АВСТРІЙСЬКОЇ ОСВІТНЬОЇ МОДЕЛІ ДО ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ РЕАЛІЙ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ: ДОСВІД ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ГІМНАЗІЇ

Процес адаптації австрійської освітньої моделі до політико-правових реалій Другої Речі Посполитої на прикладі Тернопільської державної другої чоловічої гімназії ім. Ю. Словацького являв собою складну багаторічну еволюцію, що поєднувала в собі інституційну спадковість, кадровий консерватизм та радикальні структурні реформи. Початковий етап цієї трансформації, що припав на 1919–1924 роки, став періодом «м'якого транзиту», коли нова польська адміністрація, попри зміну політичного вектору, була змушена спиратися на перевірені десятиліттями австрійські бюрократичні механізми. Аналіз «Головних протоколів іспиту зрілості» за цей період демонструє майже повну ідентичність документальних форм: від структури записів у класних журналах до специфіки ведення «родоводів абітурієнта» [1]. Ця спадковість не була випадковою, адже в умовах повоєнної дестабілізації, спричиненої Першою світовою та польсько-українською війнами, саме австрійська стандартизація забезпечила безперервність навчального процесу та легітимність виданих дипломів. Особлива увага в цей час приділялася верифікації «тяглості навчання», оскільки чимало учнів розпочинали освіту в умовах іншої імперії, і завданням гімназії було інтегрувати цей досвід у нову державну парадигму без втрати академічної якості.

Фундаментом, на якому трималася стабільність гімназії у перехідний період, був класичний гуманітарний канон. Навчальний план, зафіксований у протоколах екзаменаційних сесій, чітко відображав пріоритет класичних мов – латини та грецької, які виступали не просто лінгвістичними дисциплінами, а маркерами елітарного статусу випускника. Разом із польською та німецькою

мовами, історією та пропедевтикою філософії, ці предмети формували тип «людини класичної культури», що був ідеалом австро-угорської системи освіти [1]. Проте в польських реаліях цей канон почав поступово насичуватися новими змістами: історія та географія ставали інструментами формування польської національної ідентичності, а релігія, залишаючись першим предметом у списку дисциплін, почала відігравати роль стабілізатора конфесійних відносин. Для Тернополя це було критично важливим, оскільки гімназія об'єднувала римокатоликів, греко-католиків та юдеїв, і саме консервативна повага до релігійного виховання дозволяла уникати відкритих етнічних конфліктів усередині закладу, створюючи спільне етичне поле під егідою держави.

Другий етап адаптації був пов'язаний із професійною уніфікацією та одержавленням викладацького корпусу, що знайшло своє завершення у Законі від 1 липня 1926 р. «Про службові відносини вчителів». Цей акт остаточно вивів вчителя гімназії зі статусу вільного інтелектуала у статус державного урядовця. Аналіз особових справ викладачів Тернопільської гімназії, зокрема «послужного списку» катехита Едварда Вінницького, свідчить про встановлення тотального контролю держави за професійною та особистою траєкторією вчителя [2]. Відтепер кожен етап кар'єри, від ад'юнкта до професора, залежав від вислуги років, підтвердження освітнього цензу дипломами провідних університетів (таких як Львівський університет Яна Казимира) та повної політичної лояльності. Держава брала на себе соціальні гарантії та пенсійне забезпечення педагогів, натомість вимагаючи від них бути провідниками державної ідеології та «національного зміцнення» на східних кресах. Це перетворило викладацький склад на монолітний інструмент державної політики, що було радикальним відходом від відносної академічної автономії попередньої епохи.

Третій, найбільш радикальний етап трансформації припав на 1930-ті роки і був пов'язаний із реформою Януша Єнджеєвича. Ця реформа стала точкою остаточного розриву з австрійською моделлю, оскільки змінила саму архітектуру середньої школи. На зміну унітарній восьмирічній гімназії прийшла дворівнева система: чотирирічна гімназія загального типу та дворічний ліцей зі спеціалізацією. У документах Тернопільської гімназії за 1938/1939 навчальний рік ми бачимо чітке функціонування «ліцею нового устрою» [3]. Це означало відхід від жорсткого гуманітарного універсалізму на користь прагматизації знань. Учні отримали можливість обирати між гуманітарним та природничим профілями, що відображало потреби модернізованої держави у фахівцях прикладних напрямків. Водночас іспит зрілості перетворився на комплексне випробування не лише академічного багажу, а й рівня «державної зрілості» абітурієнта. Концепція «державного

виховання» стала домінуючою, витіснивши австрійський ідеал багатокультурного підданства на користь активного польського громадянства.

Соціокультурний вимір адаптації в умовах Тернополя мав свої особливості, пов'язані з українським питанням. Оскільки гімназія була державною, вона була змушена балансувати між політикою полонізації та збереженням прав української меншини на вивчення рідної мови. В офіційних документах українська мова фігурувала як «руська мова», що було прямою термінологічною спадщиною австрійських часів [1]. Для багатьох українських абітурієнтів гімназія № 2 залишалася шансом на соціальний ліфт, оскільки успішне закінчення ліцею відкривало шлях до університетських студій. Система соціальної підтримки, стипендій та звільнення від оплати за навчання, особливо в роки «Великої депресії», дозволяла залучати до навчання обдаровану молодь із незаможних родин, що було критично важливим для стабілізації соціальної ситуації в регіоні. Ретельний облік соціального походження у «родоводах абітурієнтів» дозволяв адміністрації гнучко реагувати на потреби учнів, поєднуючи меритократичний принцип із державним прагматизмом.

Таким чином, історія Тернопільської гімназії ім. Ю. Словацького у міжвоєнний період є дзеркалом великої державної трансформації. Почавши з формального копіювання австрійських протоколів, заклад пройшов шлях до повної ідеологічної та структурної інтеграції в польську освітню систему. Цей процес адаптації не знищив класичну якість освіти, але переформатував її під потреби національної держави, де вчитель став урядовцем, а абітурієнт – сформованим громадянином. Архівні матеріали фонду № 38 підтверджують, що попри всі виклики повоєння, економічні кризи та структурні злами, гімназія змогла зберегти свою роль головного інтелектуального центру Тернопілля, де стара європейська традиція зустрілася з новими політичними викликами ХХ століття. Вивчення цього досвіду дозволяє глибше зрозуміти механізми культурної та освітньої інтеграції в поліетнічних регіонах та роль архівного документа як живого свідка великих історичних змін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний архів Тернопільської області, ф. 38, оп. 1, спр. 27.
2. Державний архів Тернопільської області, ф. 38, оп. 1, спр. 102.
3. Державний архів Тернопільської області, ф. 38, оп. 1, спр. 94.